

Energirättvisa, grundstenen för ett utopiskt samhälle?

SAKINEH GHORBANZADEH

*Energirättvisa, grundstenen
för ett utopiskt samhälle?*

SAKINEH GHORBANZADEH

Inledning

Energins historia är lång. Den började under den tid då människan uppfann hjulet, en tidig form av teknologi, och använde det för många olika ändamål. Tack vare olika slags avancerad teknologi är energin numera den mest allmänt tillgängliga nyttigheten åtminstone för dem som bor i utvecklade länder. Det är klart att många av världens länder inte har tillgång till olika typer av energitjänster eller energi, men det är inte syftet med den här handboken, förutom att den ger en noggrann beskrivning av vad rättvisa är. Här vill vi föra en kort diskussion om förhållandet mellan energi och rättvisa, i synnerhet då vi planerar att utvecklas till hållbara samhällen. Vi måste också beakta att energi och energitjänster inte enbart är tekniska produkter. De är system, strukturer och till och med socioteknologiska fenomen. Energisystemens sociala perspektiv beaktas ändå inte [1]. Med hjälp av den här lilla handboken tänker vi därför förklara hur de här två begreppen hänger ihop.

Den här handboken har sammanställts inom Vasa stadsbiblioteks projekt Utopisamlingen, som genomförts med understöd från Regionförvaltningsverket. Under det här projektet fokuserade vi på begreppet energirättvisa inom ramen för Finlands energiomställning. Målet med projektet Utopisamlingen var att höja allmänhetens deltagande i Vasa stads huvudbiblioteks tjänster. Vi tänkte ändå att begrepp som energirättvisa inte har fått tillräckligt stor uppmärksamhet och att den offentliga sektorns tjänster, inklusive biblioteken, kunde vara potentiella forum för att nå större medvetenhet, förhandling och diskussion

Varför behöver vi energirättvisa? Under övergången till förnybara energikällor hjälper energirättvisan oss att reflektera mer över hur den nya teknologin kan gynna hela befolkningen.

om de här frågorna. Det fick oss att tänka på det sociala perspektivet av den här frågan, och vi bestämde oss för att skriva en liten handbok om energirättvisa. Vi lever i en tid då fenomen som tidigare var enkla blir allt mer komplicerade och sammankopplas med andra fenomen. Om vi alltså vill ha ett utopiskt samhälle, är det nödvändigt att tänka på och tala om de här fenomenen. Vi måste påminna den här handbokens läsare om att det inte är enkelt att presentera den omfattande litteraturen om energins sociala och tekniska aspekter. För det krävs kännedom om välfärdspolitik och olika politiska kontexter, teknisk kompetens, sociala strukturer osv. I den här boken har vi emellertid endast strävat efter att beskriva diskussionen om energirättvisa och utelämnat många detaljer, i synnerhet teoretiska diskussioner om till exempel social rättvisa. Vi hoppas att den här lilla handboken ska väcka nyfikenhet hos våra läsare att lära sig mer om de här komplexa systemen.

Handbokens innehåll *i korthet*

I DET FÖRSTA KAPITLET försöker vi beskriva sambandet mellan energin och samhället. Det hjälper läsarna att få en klar bild av komplexa versioner av tidigare tekniska fenomen. Vi definierar också energirättvisa och presenterar dess tre dimensioner. Vi måste hålla i minnet att energirättvisan kom in i den akademiska och icke-akademiska debatten mycket sent och därför är en aning svår att förstå.

I DET ANDRA KAPITLET behandlar vi rättvisa och fördelning, och vi föreslår att energisystemens fördelar och kostnader ska fördelas jämnt mellan alla samhällsgrupper. Vi märkte ändå att könet som social kontext inte har fått tillräcklig uppmärksamhet, även om det har potential att främja samhällets väg mot hållbara och rättvisa system.

I DET TREDJE KAPITLET behandlar vi kognitiv rättvisa och försöker föra fram relevanta begrepp som hänför sig till det, såsom bränslefattigdom. Det är fråga om en typ av fattigdom som kan medföra marginalisering av vissa sociala grupper.

I DET FJÄRDE KAPITLET behandlar vi procedurell rättvisa och förklarar hur bottom-up-politik fungerar som strategi för att få utsatta grupper att delta. Den här dimensionen av rättvisa kan anses utgöra den andra grundstenen för energirättvisa.

I DET FEMTE KAPITLET för vi en dialog mellan energirättvisa och energidemokrati. I och med energiomställningen krävs en ny definition av medborgare i rollen som prosumenter ur en energidemokratisk synvinkel.

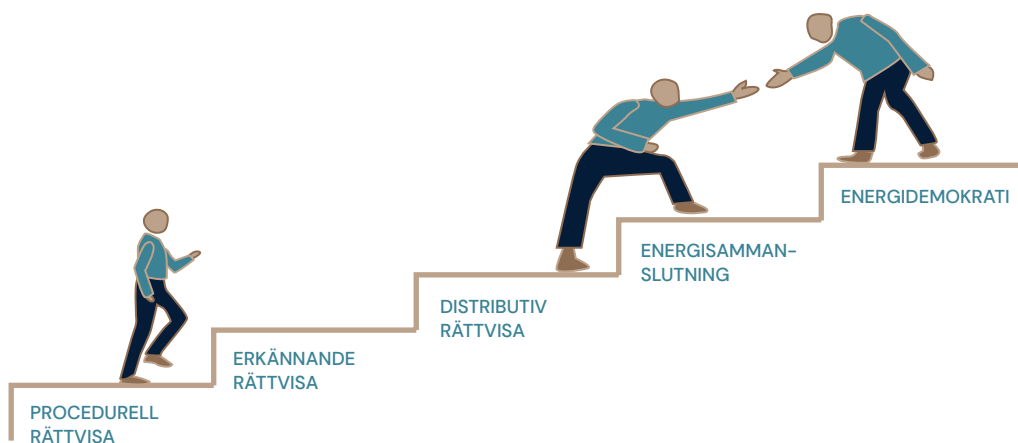

Vad är en prosument?

*En prosument är
samtidigt både
producent och
konsument av energi.*

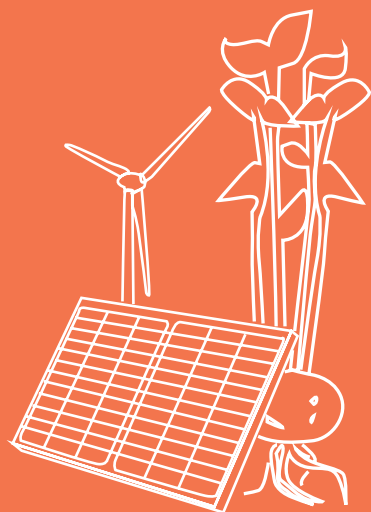
I DET SJÄTTE KAPITLET presenterar vi energisammanslutningar som exempel på aktiva medborgare. De här sammanslutningarna är också medborgarnas val att vara aktiva inom energisektorn. I Finland har vi inte bara energisammanslutningar i vissa områden, utan också ekobyar. Ekobyarna tar steget längre än energisammanslutningarna och fokuserar på alla dimensioner av hållbar utveckling.

I DEN SENARE DELEN behandlar vi biblioteken som förhandlingsrum för utopiska sammanslutningar. Bibliotekens roll är mer än att låna ut böcker, för de ger möjlighet att ta med medborgarnas synpunkter och främja skapandet av ett utopiskt samhälle.

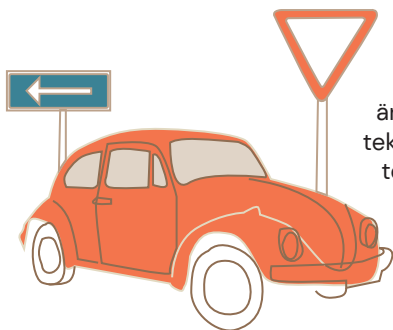
KAPITEL 1

Energi och *samhälle*

Energin spelar en viktig roll i de mänskliga samhällena. Den påverkar den ekonomiska utvecklingen och livskvaliteten, främjar social jämlikhet, löser miljöproblem och garanterar en trygg användning av energikällor. Det innebär att den klassiska definitionen av energi som "förmåga att göra något" måste utvidgas till att energi kan anses vara ett socialt orosmoment [1,2]. Det kan kännas förvånande för många. De kan ifrågasätta hur ett ton kol, en tunna olja eller till och med en elektronström via högspänningslinjer kan vara ett socialt orosmoment. Vid en närmare anblick står det klart att alla våra dagliga sysslor, såsom att tända och släcka lampor eller använda telefonen, är beroende av energi i olika former. Alla de här sysslorna bygger på våra värderingar, behov och teknologiförhållanden. De påverkar hur vårt samhälle skaffar och använder energi. För att vi bättre ska kunna utreda energins ställning som socialt orosmoment måste vi studera energin som ett sociotekniskt system.

Sociotekniska system är mycket invecklade att förstå sig på. Ett direkt exempel på sådana system är bilbeståndet [3]. Bilbeståndet är ett socialt och tekniskt system, som omfattar motorer, hjul, bromsar, däck, vägar, trafikmärken, bensinstationer, biltillverkare, återförsäljare, bilverkstäder, försäkringsbolag, poliser och lagstiftning. Som ni ser är bilbeståndet mer än bara en samling tekniska element. Bilarna är djupt inrotade i bland annat sociala strukturer, kulturella normer och social praxis [3]. Därmed är de sociotekniska systemen dubbelriktade fenomen, där vardera parten kan påverka och omforma den andra parten. Till exempel teknologi för förnybar energi, såsom solpaneler, kan omforma de sociala normerna, såsom vårt ansvar eller beteende i miljöfrågor. Ett exempel på miljöansvar kan vara att räkna ut det dagliga koldioxidavtrycket av vår livsföring. Samtidigt visar anpassningen och acceptansen för olika former av energiteknologi hur vår vilja att godkänna ny teknologi påverkas av kulturella normer, värderingar, viljor och andra faktorer, såsom generationsklyftan när det gäller användning och acceptans av ny teknologi [1,2,4,5]. Vi bör också minnas att det vanligen är den tekniska delen som dominerar i de sociotekniska systemen. Det kan förknippas med ett teknocentrerat betraktelsesätt som ger vetenskapen större makt. Emellertid kan också en social infallsvinkel ge en bredare bild av sambandet

mellan energi, teknologi och samhällen. Det är ändå inte frågan om någon enhetlig bransch.

- 1 Att tolka energi som ett socialt problem kan vara förvillande för de flesta.
- 2 Energi är ett sociotekniskt system. Liksom bilbeståndet är större än bilarna, är det mer än sina delar.
- 3 Energin har tre huvuddimensioner: Miljöns hållbarhet, säkra energikällor och kostnadseffektiv energi.

Enligt vår uppfattning är de sociotekniska systemen inte integrerade. Till exempel vid valet av effektiva energiprodukter kan vår oro gälla både miljöfaktorer och ekonomiska aspekter; till exempel kan vår attityd till att minska vårt koldioxidavtryck hänföra sig till lägre elräkningar i slutet av månaden. Den kan också återspegla våra kulturella orienteringar, till exempel att leva eller växa upp i en kultur med nära relationer till naturen, vilket kan gynna grönare orosmoment eller valet av mer effektiv teknologi. De här synvinklarna är inte alltid kompatibla. Finländarna har till exempel den högsta kunskapen i EU om klimatförändringen, och klimatförändringen är ett av våra största orosmoment, men å andra sidan har vi också en hög energiförbrukning. De här paradoxala orosmomenten försvårar beslutsfattandet ännu mer, i synnerhet på nationell nivå. Det är till exempel inte enkelt för regeringen att besluta om olika typer av energiteknologi och energitjänster, tillförlitliga energikällor, fördelningen av energikostnader och energifördelar samt att visa

- 1 hur energins tekniska element sammanhänger med sociala, ekonomiska och politiska aspekter. De här orosmomenten visar hur miljömässiga, ekonomiska, sociala, kulturella och politiska konsekvenser sammanhänger med bland annat tillgång, prisnivå, tillförlitlighet, hållbarhet, energirättvisa, energifattigdom och energiberedskap.
- 2 Dessutom står de här orosmomenten ofta i konflikt med varandra, vilket framhäver regeringarnas roll i behandlingen och samordningen av dem under energiomställningen.

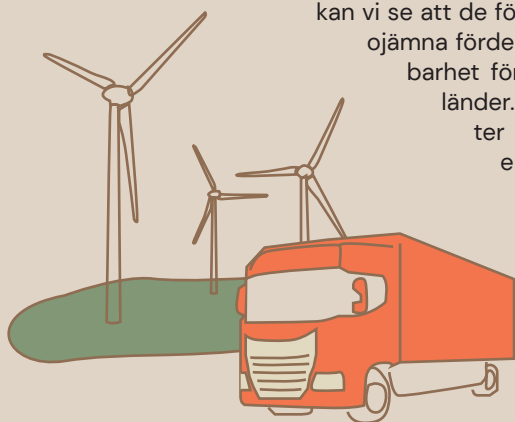
Förenklat kan man säga att energi i dagens läge är ett mångdimensionellt fenomen som förutsätter att teknologin beaktas

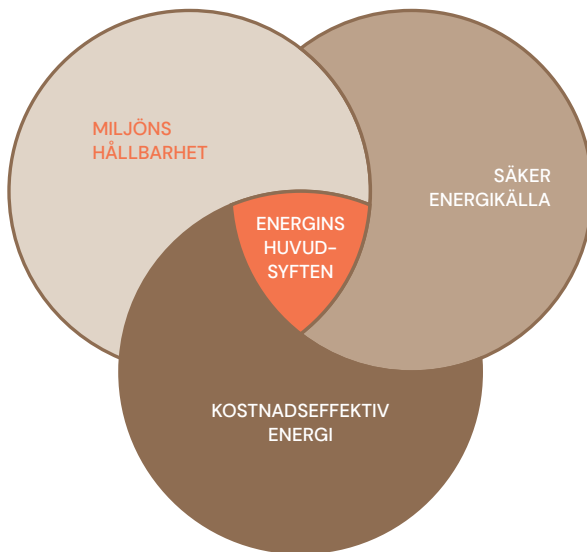
och anpassas till både miljömässiga, politiska, ekonomiska, sociala och etiska aspekter. Vi måste hitta metoder för att få de här orosmomenten i balans, om vi vill uppnå ett hållbart samhälle där alla har tillgång till energi på ett tillförlitligt och till och med förmånligt sätt. Här aktualiseras historien om energirättvisa eller om hur de här orosmomenten kan balanseras.

För att kunna förklara begreppet energirättvisa måste vi tala om de primära målen med energin. De här målen hjälper oss att reflektera över varför energirättvisa lyfts fram i synnerhet i energipolitiska debatter. Energin har tre huvudsyften:

MILJÖNS HÅLLBARHET: Numera fokuserar samhällena på övergången från fossila bränslen till förnybara energikällor för att minska de negativa konsekvenserna av koldioxidutsläpp och processer för energiproduktion och energiförbrukning [2,6–8]. Till exempel i Finland fokuserar man på att snabbt och direkt minska utsläppen av växthusgaser före år 2035 med hjälp av hållbar energiteknologi och energipraxis. I enlighet med det här målet har regioner och kommuner vidtagit klimatåtgärder och ställt upp mål för att minska utsläppen av växthusgaser. Två tredjedelar av kommunerna har ställt upp egna klimatmål, och hela 80 procent har vidtagit åtgärder för att minska växthusgasutsläppen med 80 procent från nivån 2007 före år 2030, vilket är mycket lovande.

TRYGG ENERGIKÄLLA: Det innebär att sammanslutningar måste ha tillförlitliga och oavbrutna energikällor för produktionen av tjänster [1,7–9]. Det är en viktig faktor för den nationella säkerheten och prestationsförmågan. Om vi ändå granskar hur energiresurserna fördelas, i synnerhet de fossila bränslena, kan vi se att de fördelas ojämnt över världen. Den här ojämna fördelningen leder till osäkerhet och sårbarhet för många hushåll, även i utvecklade länder. Precis som olja och oljeprodukter är de fossila bränslena kritiska för energiberedskapen, i synnerhet inom transportsektorn, där de utgör minst 90 procent av energin i nästan alla länder. Störningar i oljelieferanserna får ödesdigra konsekvenser för kapaciteten inom olika sektorer, inklusive

livsmedelsproduktionen, sjukvården, transportsektorn osv. I Vasa biblioteks verkstäder om energirättvisa konstaterade deltagarna att tillgången till en säker energikälla bidrar till medborgarnas psykiska välbefinnande. Dessutom kommer övergången till förnybar energi att hjälpa oss att

- 1 minska beroendet av ändliga och sårbara resurser
- 2 ge ett mångsidigare utbud av energikällor
- 3 främja medborgarnas psykiska välbefinnande.

Vi bör minnas att de här resurserna inte fördelas jämnt – eller åtminstone beror fördelningen på den geografiska potentialen.

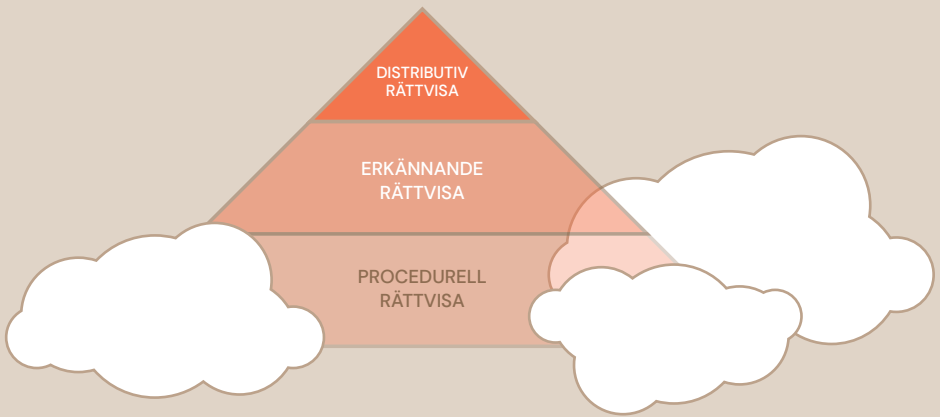
KOSTNADSEFFEKTIV ENERGI: Det här målet handlar om att alla individer och grupper ska ha tillgång till energitjänster till ett skäligt pris. Det kallas också för energistabilitet. Fokus ligger på hushåll med låga inkomster, eftersom de använder en stor del av sina inkomster på fakturor för energitjänster [1,5,8,10]. Ett skäligt pris handlar ändå inte enbart om rättvisa och förmånliga priser för energitjänster, utan även om andra faktorer som påverkar människornas möjligheter att få och betala för

olika energitjänster. Hit hör bland annat inkomsterna, hushållets storlek, områdestypen (landsbygd, stadsområde), energi-effektiv praxis och teknologi samt kunskap och kompetens. För att målet ska nås krävs dessutom att vi behandlar kommande generationer rättvist och inte efterlämnar en mängd förorenade, lösgjorda resurser.

Sambandet mellan de här primärenergimålen utgör grunden för energirättvisan. Liksom vi nämnde tidigare är de här tre målen inrotade i de sociala strukturerna och ibland kan de också vara motstridiga. "En lycklig balans" mellan de här målen är ändå möjlig med hjälp av begreppet energirättvisa [7,9,10]. Vi anser att energirättvisa handlar om att fördela energisystemens fördelar och förluster rättvist mellan medborgarna, vilket kräver att vi tänker på följande sätt:

- 1 Alla samhällsgrupper har jämlik tillgång till olika energitjänster. Har de lika möjligheter att delta i energipolitiken och till och med i beslutsfattandet om ändringar? Vilka sociala grupper är huvudaktörer? Och vilka är vinnare eller förlorare?
- 2 Är de nuvarande samhällena rättvisa mot kommande generationer, eller lämnar de efter sig utarmade naturresurser, förorening och klimatförändring?

Energirättvisa väcker den här typen av frågor, som hjälper oss att övergå till ett hållbart samhälle. Huvudmålet för energirättvisan är att främja konsumenternas och producenternas lycka, välfärd, frihet och jämställdhet. Den fokuserar på att fördela energins fördelar och kostnader rättvist, utan diskriminering, och att säkerställa att tillgången till energisystem och energitjänster är jämlik för alla [1,3,11,12]. Dessutom ser den till att energiproducenterna är rättvisa och att hela befolkningen har möjlighet att få information och att delta i beslutsfattandet kring energi. För att nå de här målen måste man beakta energirättvisans tre dimensioner: distributiv, kognitiv och procedurrell rättvisa. De här tre dimensionerna överlappar oftast varandra och bör tas i beaktande på vägen mot ett utopiskt samhälle.

KAPITEL 2

Distributiv *rättvisa*

Med distributiv rättvisa eller fördelningsrättvisa avses att kostnaderna för och fördelarna med energisystemen fördelas jämlikt mellan olika socialgrupper.

Energirättvisans första dimension är distributiv rättvisa, med vilken man strävar efter att säkerställa att energisystemen är tillräckligt rättvisa för att komma alla till nytta [4,5,7]. Hur kan vi säkerställa att energisystemen är rättvisa? Är kostnaderna för och fördelarna med överföringen och utvecklingen av energin jämnt fördelade mellan alla samhällsgrupper? Hur ser en rättvis fördelning av fördelar och skadeersättningar ut? Tänk dig att det uppenbara resultatet av en rättvis fördelning är att energifattigdomen förebyggs eller åtminstone minskar.

Distributiv rättvisa är en jämlik fördelning av energisystemets kostnader och nytta mellan olika samhällsgrupper.

Här bör man beakta att energifattigdom i dagens samhälle inte enbart handlar om brist på ekonomiska resurser. Det handlar istället om ojämlikhet som uppstår i energisystemen när olika socialgruppers behov inte beaktas [5,7,8], men hur?

Allmänt taget kommer de ekonomiska fördelarna med de sociotekniska systemen alltid att intressera politiska beslutsfattare och ledare. De politiska beslutsfattarna kombinerar tekniska aspekter med ekonomiska fördelar. Ett allmänt exempel är att man bygger en damm för att producera el och att de politiska beslutsfattarna och ledarna då kombinerar de tekniska och ekonomiska aspekterna med dammen [1,2,7,8]. Dammbygget medför en större tillgång till el inte bara i avrinningsområdet utan också i ett större område och förbättrar också förutsättningarna för jordbruk. Samtidigt bör man ändå minnas att dammar kan påverka åarnas och älvarnas ekosystem och tränga undan lokalbefolkningen i området och till och med ge upphov till politiska maktkamper. Därför är de viktigaste frågorna som bör beaktas följande: Vilka samhällsgruppers fördelar är viktigast när dammen byggs? Har de här sociala grupperna lika stor makt? Bor de i avrinningsområdena? Beaktar de kommande generationers rättigheter? I det här sammanhanget är det väsentligt att se över på vilka sätt dammprojektens fördelar och kostnadsfördelning påverkar olika grupper, såsom män och kvinnor, äldre och barn samt låginkomsttagare, i synnerhet i avrinningsområdet. Dessutom bör man granska på vilka sätt regeringen tar dem i beaktande. I de här frågorna är det viktigt att utreda fördelarna för olika

samhällsgrupper [2,7]. De syns inte nödvändigtvis så tydligt om saken studeras ur en ekonomisk och teknisk synvinkel.

Genom att betona en jämn fördelning av energitjänsternas kostnader och fördelar blir det lättare för oss att förstärka olika gruppers marginaliserade synvinklar och beakta deras åsikter i beslutsfattandet. Vi vill här kort behandla en av de försummade aspekterna inom energisektorn: könet. Till och med i Vasa stadsbiblioteks verkstäder om energirättvisa förväntade vi oss att deltagarna skulle tala om kön och energi, men ingen gjorde det innan en av våra kollegor tog upp frågan.

På senare tid har kön blivit ett samtalsämne inom energisektorn. Utöver geografiska skillnader – i den globala norden är inställningen till kön vanligen ganska neutral – är kvinnornas insats i energiomställningen viktig. Man kan säga att könsidentiteten påverkar mäns och kvinnors uppfattning om energisystem och energiprocesser. Det kan ha att göra med deras sociala roller och de förväntningar som samhället ställer på dem. Enligt undersökningar är kvinnornas andel i tekniska arbeten mindre i utvecklade länder, vilket kan bero på flera faktorer, såsom könsstereotyper och brist på utbildning inom teknologi [13]. I utvecklingsländer sammanhänger det här emellertid med könsroller, för det är i första hand kvinnorna som ansvarar för energiproduktionen och hushållens energihantering. Dessutom kommer ineffektiva energitjänster och förorenande energikällor inte bara att försämra kvinnornas hälsa, utan även att öka energifattigdomen. Därför bör energirättvisan fokusera på kvinnornas utmaningar i både utvecklings- och industriländer, utreda deras behov och förbättra deras möjligheter att få energitjänster [2,7]. Därför är till exempel tillgången till energitjänster (uppvärmning, belysning, kylning, transport osv.) en av grundfaktorerna för en rättvis fördelning i utvecklingsländer [14]. I utvecklade länder kan distributiv rättvisa främjas genom att utreda kvinnornas behov av att få fler möjligheter inom energisektorn, såsom arbetsplatser, utbildning osv. Som ni ser kan olika sociala grupper ha olika behov beroende

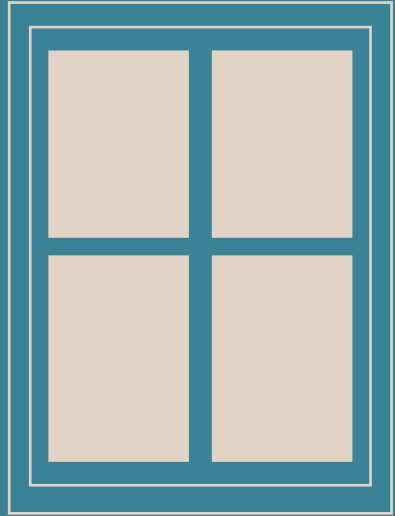
Energifattigdom är ojämlikhet som uppstår i energisystemen, när olika socialgruppers behov inte beaktas.

på kulturbakgrund, vilket får oss att reflektera mer över energisystemens sociala och kulturella kontexter. För att återgå till de sociotekniska systemen och en jämlik fördelning av energitjänsternas kostnader och fördelar mellan olika samhällsgrupper blir följande frågor allt viktigare: Vem är huvudaktörerna inom energisektorn? Vilka samhällsgruppers fördelar beaktas i energisystemen? För tydlighetens skull måste vi gå längre och diskutera erkännandet av dessa samhällsgruppers rättigheter.

KAPITEL 3

Erkännande
rättvisa

Den andra typen av energirättvisa är erkännande rättvisa, som betonar erkännandet av och respekten för olika synvinklar, identiteter och rättigheter. Med hjälp av den här typen av rättvisa kan vi utreda vilka de berörda grupperna och förmånstagarna är, vilka deras intressen och synpunkter är och hur vi kan garantera att deras andelar tas i beaktande [1,2,6,7]. De här frågorna får oss att fundera på vilka missuppfattningar och vilken respektlöshet de sociotekniska systemen kan medföra. Vi börjar med ett enkelt exempel:

Ett idealiskt energirättvist hem är trivsamt, varmt och ljust. Utan tillräcklig värme eller el eller effektiv energiteknologi kan en modern familj lida under en kall vinter. Det kan orsaka en ekonomisk tilläggsbörda för olika samhällsgrupper som blir tvungna att utveckla överlevnadsstrategier, såsom att minska sin energi- eller livsmedelsförbrukning eller till och med försumma sin sjukvård. Den onda cirkeln förvärras, om priset för energitjänster stiger [7,15]. Här närmar vi oss energifattigdom, som också kallas bränslefattigdom.

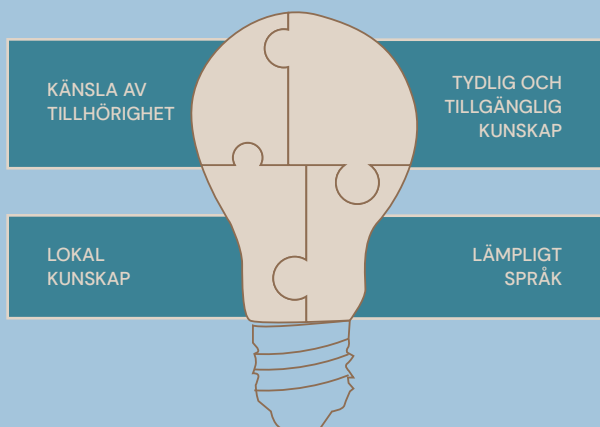
Bränslefattigdom innebär att hushållen använder 10–15 procent av sina månadsinkomster på energiräkningar. I en sådan situation kommer vanligen vissa gruppers behov och rättigheter inte att erkännas. Till exempel i Storbritannien ledde bränslefattigdom till att de äldres behov försumrades och det äventyrade deras rätt att bo i ett varmt hem. Höjningen av priserna för energitjänster innebar en ekonomisk börda för pensionärerna. Situationen fick Storbritanniens regering att reflektera över och utreda olika gruppers behov [2,7,15]. Vi bör minnas att bränslefattigdom skiljer sig från energifattigdom.

Bränslefattigdom är kopplat till hushållens förmåga att betala för energitjänster (uppvärmning).

Allmänt taget handlar bränslefattigdom om hushållets förmåga att betala för energitjänster (uppvärmning), och den mäts vanligen i vilken procentuell andel av hushållets inkomster som används till att betala räknningar. Människan har alltså inkomster, men inte tillräckligt för att betala för energitjänsterna. Bränslefattigdom hänför sig till kognitiv rättvisa, med vilken man kan motivera olika sociala gruppers rätt till energitjänster till ett skäligt pris. Detta gäller i synnerhet utsatta grupper, såsom ensamförsörjarefamiljer, pensionärer och liknande grupper. I Finland förekom en viss bränslefattigdom i början av hösten 2022, men tack vare statsstöd förbättrades situationen småningom.

Erkännande rättvisa förutsätter att vi förstärker utsatta grupperns aktiva medverkan i utformningen av energins framtid, i synnerhet de grupper som direkt påverkas av energiprojekten eller energiutvecklingen. Det sker genom att samordna olika värderingar, behov, prioriteter och kunskaper (de sociala aspekterna i sociotekniska system) [1,2,5,7]. Men hur kan vi säkerställa att olika sociala grupperns värderingar och preferenser beaktas? Innan du besvarar den här frågan ska vi tala om några aspekter av erkännande rättvisa.

En aspekt på erkännande rättvisa är den sociala acceptansen för förnybar teknologi inom olika samhällsgrupper. I världen finns många lyckade och misslyckade exempel på hur ny teknologi har väckt motstånd eller blivit accepterad. Ett välkänt exempel är det brittiska fenomenet *not in my backyard*, som till och med utvecklades till en social rörelse där lokalbefolkningen motsatte sig vindkraftverk nära sina hem eller på arvejord, lantbruk osv. *Not in my backyard*-rörelsen försatte utvecklare och placerare i en problematisk situation, när dessa inte beaktade de berörda gruppernas oro när vindkraftsparker togs i bruk

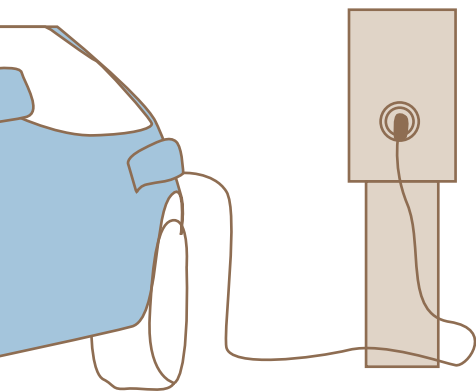
Lokal kunskap kan vara vad som helst som vi tillägnar oss i samspelet med vår omgivning under hela vårt liv.

[1,6,15]. I själva verket antog man inom projektet att de lokala grupperna inte hade tillräcklig kunskap om saken och att de tekniska experterna först måste utbilda dem om saken. Det här är ett uppifrånperspektiv, som vanligen betonar de nya teknologins ekonomiska fördelar, klimatpåverkan, genomsnittliga föroreningar m.m. Forskare har ändå visat att det i många fall inte sker någon förändring om samhällets behov ignoreras. Det i sin tur kan väcka motstånd. Dessutom kan ett förbiseende av de berörda grupperna leda till att de marginaliseras.

En annan aspekt på erkännande rättvisa är hur ny teknik accepteras. Till exempel människornas tillhörighet till sin grupp och sitt land är ofta en viktig faktor för samspelet kring och godkännandet av ny teknologi [1,2,6,8]. Människor som känner stark samhörighet med en grupp kommer med större sannolikhet att ta emot ny teknologi. Ny teknologi kan bidra till att den egna livsmiljön hålls ren. Tydlig information till individer och grupper är nödvändigt för att öka den sociala acceptansen [1,6,12]. Till exempel i Tyskland kom brist på kännedom och kunskap om system för förnybar energi att begränsa invånarnas medverkan och vilja att införa sådan teknologi. Vi måste medvetet se till att tydlig och högklassig information om energiprojekt ges på ett rättvist sätt [1,6,8,12]. Det här betonades starkt i våra verkstäder om energirättvisa. Våra deltagare nämnde inte bara invånarnas rätt till tydlig information, utan gick ett steg längre och föreslog att man måste använda ett begripligt språk när man

talar om energiteknologi, projekt, system osv. Ett begripligt språk ur deltagarnas synvinkel är ett språk som alla förstår, det vill säga ett icke-tekniskt språk som ger alla invånare möjlighet att diskutera och förhandla om energiutvecklingens positiva och negativa sidor.

För att uppnå erkännande rättvisa är det också viktigt att beakta lokal kunskap. Som vi redan nämnde, kommer de sociotekniska systemens teknologibaserade och toppstyrda betraktelsesätt att lägga vetenskapen i första rummet. Lokal kunskap kan vara vad som helst som vi

tillägnar oss i samspelet med vår omgivning under hela vårt liv. Ibland får vi den av våra föräldrar, våra mor- och farföräldrar eller våra vänner (nedärvd kunskap), och ibland via våra egna erfarenheter (lokal kunskap). I vartdera fallet tror vi att båda typerna av kunskap är goda kunskapskällor som bör vara representerade när vi fattar beslut. Deras samband med kulturarvet kan till och med förstärka den äldre generationens roll när det gäller att öka den lokala och sociala acceptansen för grön teknologi. Vi tror att man kan främja den samhälleliga acceptansen för förnybar teknologi genom att inkludera såväl vetenskaplig kunskap som lokal kunskap.

KAPITEL 4

Procedurell rättvisa

Energirättvisans sista dimension är procedurell rättvisa, som fokuserar på att genomföra en rättvis energipolitik genom att inkludera alla berörda gruppers synpunkter och fatta transparenta beslut [1,5,6,8,11]. Men hur går det till? Är det tillräckligt för medborgarna att delta i beslutsprocesserna enligt deras lagstadgade rättigheter? Behöver vi deltagande politik, där alla samhällsgrupper har jämlika möjligheter?

Hittills har vi nämnt att man måste beakta olika samhällsgruppers behov och intressen, men här ska de också uppmanas att delta. Det är ändå ingen lätt uppgift, och nedan anges bara några delområden där ett gemensamt beslutsfattande kan främjas:

- 1 Rätt att delta och besluta om energitjänsternas pris-sättning, energins typ osv. [1,2,7,16]
- 2 Rätt att delta och fatta beslut om energiproduktionen, i synnerhet när energikällan fördelas ojämnt. Med andra ord bor vissa samhällsgrupper nära en energikälla vars energiproduktion kan påverka deras liv [1,2,7]. Genom att engagera dem i produktionen kan man därför betona jämlikheten mellan olika områden (områden som producerar respektive konsumerar energi).

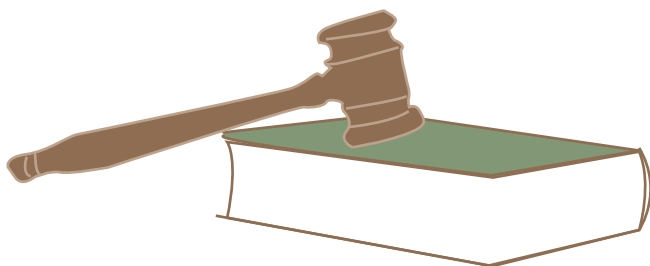
Den procedurella rättvisan framhävs speciellt mycket i Finland. Här betonas decentralisering (behandlas i kapitel 6) inom produktionen, konsumtionen och till och med försäljningen av energi. Decentralisering innebär att beslutsfattandet flyttas från centralmakten till lokal och regional nivå. Det är uttryckligen deltagande politik, där besluten överförs från regeringen till lokala grupper. Man kan säga att energisammanslutningar är en ny form av delaktighet under energiomställningens tidsålder. Människorna i energisammanslutningarna beslutar om hurdana energisystem de vill ha och kan därmed bilda en sammanslutning med andra människor. Det måste förstås finnas en koppling mellan typen av energisystem och den potentiella energiproduktionen i området. Sedan kan människorna i energisammanslutningarna tillsammans besluta att producera, spara eller till och med sälja energi.

Procedurell energirättvisa är en process som erbjuder invånarna ett lagligt sätt att vara aktiva.

Vi betonar än en gång att energin kommer att bli en strategisk nyttighet på 2000-talet och att allt ska finnas tillgängligt utan begränsningar.

Det innebär att tillgången till energi är ett basbehov som varje rättvist samhälle bör tillgodose för sina invånare. Energirättvisan betonar också olika samhällsgruppers delaktighet, en rättvis fördelning av fördelar eller kostnader samt lagliga rättigheter att delta för olika grupper. Efter det här behöver vi ett demokratiskt energisystem som uppfyller målen för energirättvisa.

KAPITEL 5

Energirättvisans relation till *energidemokrati*

Energirättvisa uppmuntrar oss till energidemokrati, vars resultat är ett slags utopiskt samhälle där koldioxidutsläppen minimeras och olika typer av förnybara energiformer är tillgängliga för alla. Låt oss fundera på hur energidemokrati och energirättvisa hänger ihop eller vad energidemokrati är, och varför vi borde reflektera över de här begreppen. För att kunna besvara de här frågorna diskuterar vi först de två begreppen energirättvisa och energidemokrati.

Energidemokratin har likadana mål som energirättvisan, men den kan sägas gå steget längre än energirättvisan [17,18].

Vi vet att demokratiska samhällen är beroende av sina invånare. Frågan lyder därför vilka invånarna i en sådan här demokrati är. Hurdan förvaltning har en energidemokrati? Vi återvänder till energirättvisan och granskar dess mål, en transparent politik, där energisystemens fördelar och kostnader fördelas jämnt enligt olika samhällsgruppers behov [18]. I det fjärde kapitlet nämnde vi också att invånarnas deltagande i energiomställningen får nya former. I och med energiomställningen har alla möjlighet att delta i energiproduktionen, inte bara de stora företagen. Därmed har vi en ny slags invånare, som samtidigt är både producent och konsument, en så kallad prosument, såsom ägaren till ett hus som har försetts med solpaneler [19]. Det visar på de sociala faktorernas växande roll i de sociotekniska systemen, vilket får oss att överväga nya former av demokrati för att vi ska anpassa oss bättre till de här systemen.

Vi kanske tänker att energin ofta kopplas ihop med teknologi och att det är en avlägsen och separat del av den politiska debatten. Tanken på energidemokrati utmanar det här synsättet och sammanför människorna, regeringen och industrin till en enhetlig intressegrupp som ser energin som ett gemensamt mål. Liksom energirättvisan karaktäriseras också energidemokratin av att beslut som påverkar människornas liv bör fattas genom delaktighet och politisk jämlikhet och av att man värdesätter vanliga medborgares lokal-kännedom [17,19].

Du kanske frågar dig varför vi behöver utlåtanden i tekniska frågor av icke-expert, och svaret är enkelt: för energiomställningen och de förnybara energisystemen behövs aktiva medborgare, samtidigt som ett aktivt deltagande ökar legitimiteten, ger demokratin betydelse och omformar den lokala kunskapen till en fokuserad och teknocentrerad idé [18]. Genom att

I energidemokratin är medborgarna aktiva och äger sina energiverktyg.

inkludera lokal kunskap kan vi minska de teknocentrerade idéernas hierarki och ta del av icke-experternas synpunkter [18]. Det leder till att kvaliteten på förvaltningen och den goda förvaltningsleden förbättras. Kom ihåg att aktiva invånare (prosumenter) har större kontroll över sin produktion och konsumtion. Till exempel sammanslutningar som har låtit installera solpaneler har större kontroll över sin produktion och distribution av energi. Det kallas medborgarägande, där medborgarna äger förnybara energikällor [17,18,20]. Men hur kan det här göras i praktiken? Svaret är att man kan bilda små energiproduktionssammanslutningar.

Vi upprepar att energirättvisan ger ramarna för ett rättvist deltagande för alla och för energidemokrati. Energidemokratin innebär ändå mer än ett rättvist deltagande och betonar medborgarnas ägarskap och en deltagande och demokratisk förvaltning.

Framför oss har vi en ny energiform som kräver ny infrastruktur som inte kan särskiljas från sin sociopolitiska kontext. Den här nya sektorn skapar sina egna aktörer samt egna förvaltningsformer och institutioner. Om prosumenterna är en ny slags medborgare, väcks frågan om en ny förvaltningsled som förstärker demokratin.

Det finns inget enkelt svar, men åtminstone kan man här ge en definition av energidemokrati. Energidemokrati är en praxis där individer, sammanslutningar och lokala intressegrupper deltar aktivt i produktionen, distributionen och konsumtionen av energi. De här små producenterna har makt att påverka produktionen, distributionen och lagringen av energi. Medborgarnas egenmakt och ägandet av energiproduktionen och energiöverföringen är i deras egna händer. Det här är det nya målet för Finlands hållbara omställning.

I en sådan här demokrati får lokalkännedom erkännande.

KAPITEL 6

En energi- sammanslutning på väg mot ett utopiskt samhälle?

På senare tid har olika slag av förnybar teknologi blivit allt effektivare och förmånligare, och det har underlättat en bredare användning [20]. Till exempel solpaneler är nu effektivare och billigare än tidigare, vilket har ökat användningen. Trots den här ökningen är andelen förnybar energi på global nivå bara 19 procent. Under de tre följande årtiondena förutspås efterfrågan på energi vara 69 procent högre än för närvarande. Det här innebär att vi måste omvärdera vår energipolitik och betona medborgarnas delaktighet [21].

Som vi har konstaterat kan förnybara energiformer bidra till många nya aktörer inom produktionen och lagringen av energi, inklusive prosumenter, invånargrupper och lokala sammanslutningar. Enligt våra uppgifter satsas det mycket på lokal delaktighet i produktionen och konsumtionen av energi i Finland. Energisammanslutningar fungerar på följande sätt:

”Ett antal personer samlas för att utveckla idéer om ren och hållbar energi i sitt område. Träffarna kan ordnas officiellt eller bara av de personer som vill satsa på miljön. Målet är att hitta bättre och grönare sätt att använda energi, och de gör det genom att sprida kunskap och samarbeta inom olika projekt [22].”

Energisammanslutningarna kan ha olika namn, beroende på invånarnas delaktighet i produktionen och sparandet av energi. Till exempel begreppet energigemenskap används. Finländska energisammanslutningsprojekt fokuserar på användning av lokala energiresurser, och sammanslutningarna bildas utgående från lokala nätverk, till exempel då invånarna i en by eller en fastighet bestämmer sig för att dela energiresurser. Ett gammalt exempel på energisammanslutningar är de finländska

ekobyarna. I dem finns en eller flera gemensamma energikällor som kan vara till nytta för hela sammanslutningen. Det finns många exempel på sådana energisammanslutningar, till exempel byn Perus i Kristinestad. Där finns ett gammalt vattenkraftverk som drivs med talkokraft. Det producerar el inte bara för byborna, utan de kan också sälja överskottsel. Notera ändå att i nya former av energisammanslutningar kan varje hus producera energi och dela den med andra.

Frågan är ändå när människorna beslutar att bilda energisammanslutningar och delta i projekt för att spara eller producera energi.

Finländska energisammanslutningsprojekt fokuserar på att använda lokala energiresurser, och sammanslutningarna bildas utifrån lokala nätverk.

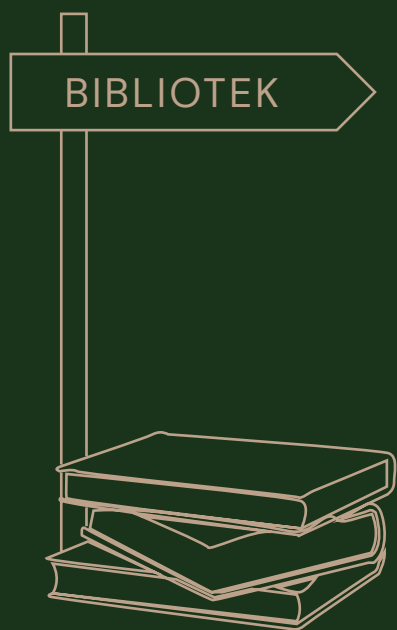
Att besvara den frågan är inte enkelt, men man kan åtminstone säga att energisammanslutningar medför följande fördelar, som uppmuntrar människor att bilda sammanslutningar:

- Energisammanslutningar skapar ekonomisk nytta.
- Energisammanslutningar präglas av gemenskap, som de gemensamma energiresurserna ger upphov till.

Att delta i en energisammanslutning är i själva verket en innovation på gräsrotsnivå, med vilken man strävar efter att förbättra den lokala livskvaliteten och samhörigheten.

Slutligen ger en energisammanslutning möjlighet att göra olika samhällsgrupper starkare via gemensamma insatser. Energisammanslutningarnas kraft ligger i deras förmåga att skapa aktivitet på gräsrotsnivå samt samhörighet kring ägarskap och kunskap. Vi uppnår energijämlikhet genom att ge individer och grupper möjlighet att kontrollera sin energiproduktion och sitt energisparande. Energisammanslutningarna ger goda möjligheter att dela kunskap med andra medlemmar och de kan till och med effektivisera lärandet och medföra nya roller för äldre och yngre generationer.

SENARE:

Biblioteken som *förhandlingsrum* för utopiska samhällen?

Vasa stadsbiblioteks projekt kring energirättvisa kan verka avlägset från bibliotekens traditionella uppgifter att låna ut böcker och erbjuda tillförlitliga kunskapskällor. Vi tror ändå att sådana platser som biblioteken kan fungera som center där man kan träna nya former av läskunnighet via deltagande medborgarskap. Liksom vi nämnde tidigare lever vi i en tidsperiod där många frågor, såsom klimatförändringen, inte längre enbart är miljörelaterade orosmoment. De har sin grund i olika ekonomiska, kulturella, politiska, sociala och övriga faktorer. För att kunna lösa de här mångdimensionella problemen måste man gå utanför den vetenskapliga kunskapen och hitta balans mellan olika typer av kunskap, det vill säga en jämlik tillgång till information. Vi frågar därför: vilken är bibliotekens roll i allt det här?

Vi lever förstas på 2000-talet, där vi bombarderas med enorma mängder information av varierande kvalitet och ursprung. Vi vill inte diskutera bibliotekens möjliga roll som tillförlitlig informationskälla, för det skulle kräva en helt egen handbok. Här vill vi att läsarna ska reflektera över nya former av demokrati som samhällena, i synnerhet de utvecklade samhällena, gör oss uppmärksamma på. Som vi har nämnt är prosumentskap en ny form av medborgarskap. Frågan lyder därför vad vi vet om det. Vem är idealmedborgarna i den här typen av samhälle? Vilka är våra uppgifter med tanke på nästa generation? Och många andra frågor, som uppstår i samband med digitalisering och användningen av avancerad teknologi – inte bara inom energisektorn utan på alla områden i det dagliga livet. De här frågorna definierar nya roller för biblioteken och tvingar dem att erbjuda samarbetsutrymmen och tjänster som kräver aktivt deltagande och samverkan av individer och grupper. Vi kan därför säga så här:

Biblioteken är på väg att utvecklas till mötesrum för medborgare, kommuner och andra aktörer, där man kan lära sig om nya fenomen, diskutera deras olika dimensioner, ge fler sociala lärmöjligheter och till och med planera samarbetsmodeller för nya livsformer.

I Vasa stadsbiblioteks Energy Justice-verkstäder bad vi hundra procent av deltagarna genomföra gemensamma verkstäder om till exempel sociotekniska system. I de här verkstäderna försökte vi ge alla lika möjligheter att delta, förhandla, tänka och tillämpa sina kunskaper ur olika synvinklar på energirättvisa. Enligt deltagarna verkade här

konsultationsutrymmena mycket intressanta och spännande, och de väckte också nyfikenhet för Vasa stadsbiblioteks övriga tjänster. Dessutom kan nätverkstjänster av den här typen ge goda möjligheter att utforska mångkulturella aspekter. Det visade oss att biblioteken har möjlighet att i framtiden vara mer aktiva inom följande delområden:

- 1 Att förena invånare och beslutsfattare för att förbättra demokratin: att skapa en gemensam framtid.
- 2 Att utöka förtroendet, det sociala lärandet och medborgarverksamheten med olika samhällsgrupper (yngre eller äldre generationer, invandrargrupper).
- 3 Att främja kritiskt tänkande, skapa nya perspektiv och inleda nya diskussioner utgående från invånarnas bästa.
- 4 Att öka medvetenheten om mångdimensionella problem och utmaningar genom att inkludera olika typer av kunskap.

Nätverkstjänster främjar känslan av delaktighet, egenmakt och samägande bland biblioteksanvändarna, vilket bidrar till ett mer meningsfullt och effektivt utbud av tjänster.

KÄLLOR:

1. Sovacool, B.K.; Dworkin, M.H. *Global Energy Justice*; Cambridge University Press, 2014; ISBN 1107041953.
2. Jenkins, K.; McCauley, D.; Heffron, R.; Stephan, H.; Rehner, R. *Energy Justice: A Conceptual Review*. *Energy Res. Soc. Sci.* 2016, 11, 174–182.
3. Sovacool, B.K.; Brown, M.A.; Valentine, S. *V Fact and Fiction in Global Energy Policy: Fifteen Contentious Questions*; JHU Press, 2016; ISBN 1421418975.
4. Heffron, R.J.; McCauley, D. *The Concept of Energy Justice across the Disciplines*. *Energy Policy* 2017, 105, 658–667.
5. Jenkins, K.; McCauley, D.; Forman, A. *Energy Justice: A Policy Approach*. *Energy Policy* 2017, 105, 631–634.
6. Stegan, K.S.; Bargu, A. *Energy & Ethics: Justice and the Global Energy Challenge* 2015.
7. Sovacool, B.K.; Dworkin, M.H. *Energy Justice: Conceptual Insights and Practical Applications*. *Appl. Energy* 2015, 142, 435–444.
8. LaBelle, M.C. *In Pursuit of Energy Justice*. *Energy Policy* 2017, 107, 615–620.
9. Goldthau, A.; Sovacool, B.K. *The Uniqueness of the Energy Security, Justice, and Governance Problem*. *Energy Policy* 2012, 41, 232–240.
10. Jenkins, K.E.H.; Sovacool, B.K.; Mouter, N.; Hacking, N.; Burns, M.-K.; McCauley, D. *The Methodologies, Geographies, and Technologies of Energy Justice: A Systematic and Comprehensive Review*. *Environ. Res. Lett.* 2021, 16, 43009.
11. Sovacool, B.K. *Visions of Energy Futures: Imagining and Innovating Low-Carbon Transitions*; Routledge, 2019; ISBN 0429633998.
12. Van de Graaf, T.; Sovacool, B.K. *Global Energy Politics*; John Wiley & Sons, 2020; ISBN 1509530517.
13. Allen, E.; Lyons, H.; Stephens, J.C. *Women’s Leadership in Renewable Transformation, Energy Justice and Energy Democracy: Redistributing Power*. *Energy Res. Soc. Sci.* 2019, 57, 101233.
14. Feenstra, M.; Özerol, G. *Energy Justice as a Search Light for Gender-Energy Nexus: Towards a Conceptual Framework*. *Renew. Sustain. Energy Rev.* 2021, 138, 110668.
15. Gillard, R.; Snell, C.; Bevan, M. *Advancing an Energy Justice Perspective of Fuel Poverty: Household Vulnerability and Domestic Retrofit Policy in the United Kingdom*. *Energy Res. Soc. Sci.* 2017, 29, 53–61.

16. Valentine, S.; Sovacool, B.; Brown, M. *Empowering the Great Energy Transition: Policy for a Low-Carbon Future*; Columbia University Press, 2019; ISBN 0231546424.
17. Van Veelen, B.; Van Der Horst, D. What Is Energy Democracy? Connecting Social Science Energy Research and Political Theory. *Energy Res. Soc. Sci.* 2018, 46, 19–28.
18. Morris, C.; Jungjohann, A. *Energy Democracy. Ger. Energiewende to 2016*.
19. Garmendia, E.; Stagl, S. Public Participation for Sustainability and Social Learning: Concepts and Lessons from Three Case Studies in Europe. *Ecol. Econ.* 2010, 69, 1712–1722.
20. Fischer, B.; Gutsche, G.; Wetzel, H. Who Wants to Get Involved? Determining Citizen Willingness to Participate in German Renewable Energy Cooperatives. *Energy Res. Soc. Sci.* 2021, 76, 102013.
21. Martiskainen, M. *Developing Community Energy Projects: Experiences from Finland and the UK*. 2014.
22. Koirala, B.P.; Araghi, Y.; Kroesen, M.; Ghorbani, A.; Hakvoort, R.A.; Herder, P.M. Trust, Awareness, and Independence: Insights from a Socio-Psychological Factor Analysis of Citizen Knowledge and Participation in Community Energy Systems. *Energy Res. Soc. Sci.* 2018, 38, 33–40.

Energirättvisa, grundstenen för ett utopiskt samhälle?

Producerad i projektet Utopisamlingen, Vasa stadsbibliotek 2023. Med understöd av Regionförvaltningsverket i Västra och Inre Finland.

Text: Sakineh Ghorbanzadeh

Svensk översättning: Annika Rikberg-Grannas

Illustrationer och grafisk form: Elin Nyman,
E Nyman Design

Tryck: Grano Oy 2023

ISBN: ISBN 978-952-5559-65-1

